

4.2. KISGYERMEKKORI SOKKOK SZEREPE A NEMI EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSÁBAN

SZABÓ-MORVAI ÁGNES

A nemek közti munkaerőpiaci eltérések okainak elemzésében általában kiemelt figyelmet kapnak azok a tényezők, amelyek késő gyermekkorban (oktatás, pályaválasztás) és felnőttkorban (gyermekvállalás, karrierutak) érik az egyéneket. Ugyanakkor a munkaerőpiaci teljesítményt az emberi tőke elemei markánsan befolyásolják, mint például a szellemi teljesítőképesség (kognitív képességek), a személyiségjegyek vagy az egészség. Az emberi tőke elemeit a fogantatás pillanatától aktívan alakítja a környezet. A születés előtti hónapokban a fejlődő magzat számára a méhen belüli hatások és ingerek jelentik a fejlődési környezetet. Az örökölt génkészlet, az anya előző abortuszainak száma, a fogantatást megelőző és terhesség alatti életmódja, káros szenvedélyei, táplálkozása, stresszszintje, a levegő és a víz tisztasága mind kimutathatóan befolyásolják a születendő magzatot. A születés körülményei, a koraszülés, a szülés közbeni komplikációk és az azt követő orvosi ellátás minősége döntők lehetnek a gyermek későbbi élete szempontjából. A megszületést követően a gyermek elsődleges környezete a család, innen érkezik a legtöbb hatás. Fontos például a bevitt táplálék mennyisége és minősége, hogy mennyit beszélgetnek a gyermekkel, mennyit olvasnak neki, van-e a családban bántalmazás, szerhasználat vagy anyagi bizonytalanság, illetve meghatározó esemény lehet a válás, az örökbeadás. Ezekon túl a tágabb környezet is befolyásolja az emberi tőkét, például a levegő és az ivóvíz szennyezettsége, a helyi orvosi és védőnői ellátás, a bölcsőde, az óvoda és az általános iskola minősége és elérhetősége (Szabó-Morvai, 2016).

Tízéves korára tehát a munkapiaci sikerességet jelentősen meghatározó hatások egész sora éri a gyermeket. E hatások egy része bizonyítottan eltérően hat a lányokra és a fiúkra. A felnőttkori munkaerőpiaci eltérések okainak megértéséhez emiatt hasznos összefoglalni, mely körülmények milyen emberitőke-eltéréseket eredményeznek a nemek között. A szakirodalom által feltárt összefüggések arra mutatnak, hogy a pszichológiai téren elszenvedett sérülések – például a bántalmazás vagy az elhanyagolás – a fiúkat és a lányokat egyaránt negatívan érinti. Ugyanakkor a fiziológiai jellegű hatások – mint az éhezés, a környezeti ártalmak vagy a szegénység – a fiúkat sokkal érzékenyebben érinti. Ennek a hátterében az állhat, hogy a fiúk neurobiológiai fejlődése fogantatástól kétéves korukig merőben eltér a lányok fejlődésétől (Schore, 1994, 2017).

Schore (2017) eredményei alapján a fiúk jobb agyféltekéje lassabban fejlődik, mint a lányoké, így a fiúk érzékenyebbek a negatív környezeti hatásokra, mint az azonos életkorú lányok. Kunzler és szerzőtársai (2015) továbbá kimutatta, hogy csecsemőkorban a fiúk másképpen reagálnak a szeparáció (anyától való

elválasztás) okozta szorongásra, kortizolszintjük jelentősen megugrik, illetve ismételt szeparáció esetén olyan agyi idegpályák kezdenek eltérően fejlődni, amelyek felelősek a későbbi viselkedési zavarokért, valamint megváltozik az egyén érzelmi reagálóképessége és stressztűrése.

Ennek is lehet a következménye, hogy a fiúk körében magasabb arányban fordul elő iskolai bukás, viselkedési probléma, szerhasználat, fiatalkorú bűnözés, öngyilkosság vagy épp olyan pszichológiai rendellenességek, mint a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar (ADHD) vagy az autizmus spektrumzavar. Például *Chetty és szerzőtársai* (2016) adminisztratív adózási adatokon mutatják meg, hogy a rossz anyagi körülmények között, egyszülős családban nevelkedett fiúk a húszas éveikben jelentősen kisebb arányban tudtak elhelyezkedni a munkaerőpiacon, mint a hasonló körülmények között felnőtt lányok.

A veszélyeztető tényezők sok gyermeket érintenek, Magyarországon például a szegény háztartásban élő gyermekek aránya¹ 18 százalék, az egyszülős családban élő gyermekek aránya² 12,5 százalék, míg a veszélyeztetett általános iskolások aránya³ 5,1 százalék. A 4.2.1. táblázat néhány fontosabb dimenzióban mutatja a magyar férfiak érintettségét. Például a férfiak között az öngyilkosságok aránya 3,5-szerese, a bebörtönzöttek száma 19,9-szerese a nőknél megfigyelhető arányoknak.

4.2.1. táblázat: A veszélyeztetettség dimenziói férfiak és nők körében

	Férfiak	Nők	Eltérés (százalékpont)
SNI besorolású tanulók aránya (százalék, 2009-2015) ^a	5,98	3,29	1,8
Öngyilkosság ^b (százalék, 2010)	35	10	3,5
Bebörtönzöttek száma (2016) ^c	16 361	822	19,9
Kezelésen megjelent kábítószer-fogyasztók (2016) ^d	9 357	4 235	2,2
Nyilvántartott alkoholisták száma	12 952	5 033	2,6

^a Az Oktatási Hivatal Országos Kompetenciamérésének adatai alapján.

^b KSH.

^c Eurostat.

^d KSH.

Az alfejezet további részében a releváns szakirodalomból emelek ki a teljesség igénye nélkül olyan kutatásokat, amelyek konkrét példákkal szemléltetik a kora gyermekkori sokkok és a későbbi kimenetek összefüggéseit.

Érzelmi sokkok

A kisgyermekkori érzelmi sokkok későbbi hatásait illetően a szakirodalom eredményei vegyesek. *Petersen és szerzőtársai* (2014) kutatása alapján a gyermekkorban elhanyagolt⁴ vagy bántalmazott fiúk a lányoknál nagyobb arányban mutattak magatartási zavarokat.⁵ Ennek ellentmond *Currie–Widom* (2010) elemzése, amelyben a gyermekkori bántalmazás vagy elhanyagolás áldozatait hasonlították össze nem bántalmazott egyének csoportjával. A bánt

1 0–5 évesek, 2016. Forrás: *Varga és szerzőtársai* (2018).

2 2001-re vonatkozó adat, hat éven aluliak. KSH.

3 2016, általános iskolások. A tanító, illetve az osztályfőnök megítélése szerint a családi körülmények miatt veszélyeztetett (alultáplált, otthoni bántalmazásnak kitett, elhanyagolt, drogfüggőség tüneteit mutató) tanulók aránya. Forrás: MTA KTI.

4 Az anya szülés utáni depressziója jellemző példa az elhanyagoló nevelési stílus kialakulására. Ekkor az anya nem, vagy nem megfelelő intenzitással reagál a baba jelzéseire, igényeire, kommunikációjára. Az elhanyagoló nevelés ugyanakkora károkat képes okozni a gyermek későbbi fejlődésében, mint a durva testi bántalmazás.

5 Számos tanulmány kimutatta, hogy a kisgyermekkori bántalmazás és elhanyagolás az agyi kérgestest strukturális elváltozást okozza, így a két agyfélteke egyik legfontosabb összeköttetését jelentő agyi rész mérete az egészségesnél kisebb méretű lesz. Ez a kognitív funkciók hatékonyságának romlását eredményezheti a későbbiekben (*Petersen és szerzőtársai*, 2014).

talalmazott csoport tagjai 14 százalékkal kisebb valószínűséggel voltak állásban, illetve a foglalkoztatottak között kisebb arányban voltak a szakképzettséget igénylő állásban lévők. Továbbá a gyermekkorukban bántalmazott csoport tagjainak alacsonyabb volt a bére, kevesebb vagyontárggyal (autó, ház stb.) rendelkeztek. A kimutatott hatások a nők esetében nagyobbak voltak, mint a férfiaknál. *Norman és szerzőtársai* (2012) metaanalízisében nem találtak jelentős nemek közötti különbséget a gyermekkori bántalmazás és elhanyagolás későbbi negatív következményeit illetően. *Phelps* (1998) kutatásában a szülők válása a fiúk esetében nem hozott érdemi változást, míg a lányok későbbi munkajövedelme kimutathatóan csökkent. Ugyanakkor *Lizardi és szerzőtársai* (2009) azt találták, hogy a szülők válása a lányok esetében nem, a fiúk esetében azonban kimutathatóan megnövelte az öngyilkosság kockázatát.

Fiziológiai hatások

A fiziológiai környezeti sokkokkal kapcsolatban egységesebbek a szakirodalom eredményei, itt egyértelműen a fiúknál súlyosabbak a későbbi következmények. A fiúk méhen belüli sérülékenysége közvetett bizonyítékkal szolgálnak *Catalano* (2011) és *Catalano és szerzőtársai* (2013), (2006) tanulmányokban a szerzők bemutatják, hogy a természeti vagy társadalmi katasztrófák, gazdasági válságok időszakában az élveszületések között csökken a fiúk aránya.⁶ A méhen belüli negatív hatások azonban nemcsak a magzati veszteségekre vannak hatással, hanem az életben maradó csecsemők későbbi egészségi és kognitív jellemzőit is befolyásolják.

A 2001. szeptember 11. merényletet követően New Yorkban született gyermekeket elemezve *Currie–Schwandt* (2015) azt találta, hogy a levegő por-szennyezettsége negatív hatással van a gyermek születési súlyára, és ez a hatás a fiúknál egyértelműen magasabb: születési magasságuk lényegesen kisebb lesz, szív- és érrendszeri problémák, például magas vérnyomás alakulhat ki a későbbi életszakaszokban.

A rossz anyagi körülmények között, az egyszülős családban, hátrányos helyzetű környéken felnövő fiúk későbbi foglalkoztatási valószínűsége lényegesen alacsonyabb lesz a hasonló körülmények közt nevelkedett lányokhoz képest (*Chetty és szerzőtársai*, 2016). *Autor és szerzőtársai* (2015) fiú–lány testvérpárok adminisztratív adatait vizsgálva arra jutottak, hogy egyedülálló, alacsony végzettségű anyák fiai, akik gyengébb minőségű általános iskolába járnak, sokkal gyakrabban fognak lógni az iskolából, vagy lesznek magatartási problémáik, mint lánytestvéreiknek. Továbbá ezek a fiúk alacsonyabb pontszámokat érnek el a képességfelmérő teszteken, kisebb valószínűséggel fejezik be a középiskolát, és nagyobb valószínűséggel lesznek fiatalkorú bűnözők.

⁶ *Eriksson és szerzőtársai* (2010) szerint a fiúk méhlepénye hatékonyabban szállítja a tápanyagokat (ezért nőnek átlagosan nagyobbra a terhesség alatt), ugyanakkor kevésbé képes a raktározásra. Így a fiúk magasabb tápanyagszükségletű növekedése kedvezőtlenebb környezet (például az anya éhezése) esetén nagyobb károkat okoz a magzat fejlődésében.

Hivatkozások

- AUTOR, D.–FIGLIO, D.–KARBOWNIK, K.–ROTH, J. – WASSERMAN, M. (2015): [Family Disadvantage and the Gender Gap in Behavioral and Educational Outcomes](#). Institute for Policy Research Northwestern University, Working Paper Series, WP-15–16.
- CATALANO, R. (2011): [Selection in Utero Contributes to the Male Longevity Deficit](#). *Social Science and Medicine*, Vol. 72. No. 6. 999–1003. o.
- CATALANO, R.–BRUCKNER, T.–MARKS, A. R.–ESKENAZI, B. (2006): [Exogenous Shocks to the Human Sex Ratio. The Case of September 11, 2001 in New York City](#). *Human Reproduction*, Vol. 21. No. 12. 3127–3131. o.
- CATALANO, R.–YORIFUJI, T.–KAWACHI, I. (2013): [Natural Selection *in Utero*. Evidence from the Great East Japan Earthquake](#). *American Journal of Human Biology*, Vol. 25. No. 4. 555–559. o.
- CHETTY, R.–HENDREN, N.–LIN, F.–MAJEROVITZ, J.–SCUDERI, B. (2016): [Childhood Environment and Gender Gaps in Adulthood](#). *American Economic Review*, Vol. 106 No. 5. 282–88. o.
- CURRIE, J.–SCHWANDT, H. (2015): [The 9/11 Dust Cloud and Pregnancy Outcomes. A Reconsideration](#). *Journal of Human Resources*, Vol. 53. No. 3. 805–831. o.
- CURRIE, J.–WIDOM, C. S. (2010): [Long-Term Consequences of Child Abuse and Neglect on Adult Economic Well-Being](#). *Child Maltreatment*, Vol. 15 No. 2. 111–20. o.
- ERIKSSON, J. G.–KAJANTIE, E.–OSMOND, C.–THORNBURG, K.–BARKER, D. J. P. (2010): [Boys Live Dangerously in the Womb](#). *American Journal of Human Biology*, Vol. 22. No. 3. 330–335. o.
- KUNZLER, J.–BRAUN, K.–BOCK, J. (2015): [Early Life Stress and Sex-Specific Sensitivity of the Catecholaminergic Systems in Prefrontal and Limbic Regions of Octodon Degus](#). *Brain Structure and Function*, Vol. 220. No. 2. 861–868. o.
- LIZARDI, D.–THOMPSON, R. G.–KEYES, K.–HASIN D. (2009): [Parental Divorce, Parental Depression, and Gender Differences in Adult Offspring Suicide Attempt](#). *The Journal of Nervous And Mental Disease*, Vol. 197. No. 12. 899–904. o.
- NORMAN, R. E.–BYAMBAA, M.–DE, R.–BUTCHART, A.–SCOTT, J.–VOS, T. (2012): [The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect. A Systematic Review and Meta-Analysis](#). *PLoS Medicine*, Vol. 9. No. 11.
- PETERSEN, A. C.–JOSEPH, J.–FEIT, M. (szerk.) (2014): [Consequences of Child Abuse and Neglect](#). Megjelent: *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*. National Research Council, National Academies Press, Washington, DC.
- PHELPS, C. D. (1998): [Gender differences in the long-term economic consequences of parental divorce](#). *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 37. No. 2. 151–168. o.
- SCHORE, A. N. (1994): [Affect regulation and the origin of the self. The neurobiology of emotional development](#). Norton, New York, NY.
- SCHORE, A. N. (2017): [All Our Sons: The Developmental Neurobiology And Neuroendocrinology Of Boys At Risk](#). *Infant Mental Health Journal*, Vol. 38 No. 1. 15–52. o.
- SZABÓ-MORVAI ÁGNES (2016): [Háttér tanulmány a Magyar Születési Kohorszvizsgálathoz](#). Kézirat.
- VARGA JÚLIA–HAJDU TAMÁS–HERMANN ZOLTÁN–HORN DÁNIEL [2018]: [A közoktatás indikátorrendszere, 2017](#). Szerkesztette: *Varga Júlia*. MTA KRTK KTI, Budapest.